

Turizmus és transzformáció

Szerkesztette:

RÉGI TAMÁS – RÁTZ TAMARA – MICHALKÓ GÁBOR

Régi Tamás – Rátz Tamara – Michalkó Gábor
(szerkesztette)

Turizmus és transzformáció

TURIZMUS AKADÉMIA 8.

Sorozat-szerkesztőbizottság:
Dr. Michalkó Gábor (főszerkesztő)
Dr. Rátz Tamara (szerkesztő)

Turizmus és transzformáció

Szerkesztette:

Régi Tamás – Rátz Tamara – Michalkó Gábor

Kodolányi János Főiskola
MTA CSFK Földrajztudományi Intézet
Magyar Földrajzi Társaság
Orosháza–Budapest, 2017

© Kodolányi János Főiskola, 2017
© MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, 2017
© Magyar Földrajzi Társaság, 2017

A kiadvány szerzői jogi védelem alatt áll, arról másolatot készíteni
a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.
A kiadvány sokszorosítása és jogosulatlan felhasználása bűncselekmény.

ISBN: 978-615-5075-38-4
ISSN: 1786-2310

Kiadja a Kodolányi János Főiskola
Felelős kiadó: Dr. h. c. Szabó Péter Ph.D. rektor
Könyvterv és tördelés: Bonex Press Kft.

www.kodolanyi.hu • jegyzetbolt@kodolanyi.hu

Tartalom

A kötet szerzői	7
Régi Tamás – Rátz Tamara – Michalkó Gábor: Turizmus és transzformáció ...	9
1. Elméleti megközelítések	
• Régi Tamás: A turizmus és társadalmi változás kapcsolatának néhány antropológiai és szociológiai értelmezése	11
• Pusztai Bertalan: Ki a turista és mire jó nekünk? A turistatipológiáktól a késő modern társadalomkritikáig	28
• Mitev Ariel – Irimiás Anna – Michalkó Gábor: Rítusba oltott átalakulás: transzformáció a vallási turizmusban	37
2. Táj és identitás	
• Horváth Alpár: A bunkerek üzenete: a hadszínterek öröksége és a nemzeti identitás-turizmus kihívásai	53
• Mikházi Zsuzsanna: A turizmus és a tájértékek szerepe a helyi identitás erősítésében	78
• Karancsi Zoltán – Kneifel Anett – Horváth Gergely: Ihlető tájak, avagy az élmények által bekövetkező transzformáció a mártélyi holtág példáján	91
• Dancsokné Fóris Edina – Mikházi Zsuzsanna: Gyüttmentként boldogan, avagy miért lesz a turistából helyi lakos a Nivegy-völgyben?	115
3. Terek átalakulásai	
• Boros Lajos: A közterek átalakulása és a turizmus	131
• Eröss Ágnes – Galambos István – Michalkó Gábor: Emlékhely-transzformáció: a pátosz és a mindennapiság ciklikus dichotómiája a Corvin közben	150
• Barcza Attila – Pálfi Andrea – Magyar-Papp Júlia – Aubert Antal: A tér és a környezet transzformációs hatásainak vizsgálata Pécs és Sopron példáján	164
• Tömöri Mihály: Magyarországi nagyvárosok turisztikai tereinek kognitív megjelenése és „fogyasztása” felsőoktatási hallgatók körében	180
4. Örökség-transzformáció	
• Rátz Tamara – Irimiás Anna: Örökségek transzformációja: a Nagy Háború emléke a Nemzeti Vágtán	201

- Sallay Ágnes – Valánszki István – Mikházi Zsuzsanna – Dancsokné Fóris Edina – Máté Klaudia – Filepné Kovács Krisztina – Kollányi László: Határokon át – határtalanul: Átalakuló turisztikai kapcsolatok határon átnyúló világörökségi területeken 217
- Berecz Máttyás – Kiss Róbert – Csillag Tamás: Az egri vár modern kori transzformációja, múzeumból turisztikai attrakció 235

5. Szolgáltatás-átalakulások

- Magyar Márton: A szállodai animáció transzformációs viszonyai a 21. században Magyarországon 251
- Kátay Ákos: A Budapest, Firenze és Prága szállodáiban megszállt vendégek elégedetlenségének okai és következményei 267
- Boros Szilvia – Magyar Márton – Köteles Ferenc – Szemerszky Renáta – Tihanyi Benedek – Szabolcs Zsuzsa – Dömötör Zsuzsa – Ferentzi Eszter – Szabó Attila – Bárdos György – Selmecei József Csongor: A jóga transzformáló szerepe és helye a posztmodern turizmusban 286

Ki a turista és mire jó nekünk? A turistatipológiáktól a késő modern társadalomkritikáig

Pusztai Bertalan

Bevezetés

A turisták rendkívül különbözőek akár a motivációjukat, akár a tevékenységüket tekintjük. Pusztán a motivációra tekintve már két egymástól távoli profil is elegendő ezen összetettség szemléltetésére. A vallási célból szervezeten utazó zarándok és a Délkelet-Ázsiába érzéki örömeiket habzsolni érkező turista között nem sok hasonlóságot lehet felfedezni. E zavaró sokszínűséget magukat a turisták is érzékelik: egyáltalán nem véletlen, hogy a turisták egy része a szervezett turizmus létrejötte óta nem is szereti magát turistaként azonosítani. Egyes megközelítések szerint letisztult turista-képzet nem is létezik a tudományos megközelítéseken kívül. A laikus elhatárolódás nem mindig ideológiai alapú, hanem egészen egyszerűen a turista tapasztalatot a laikusok, a tudomány által turistának tartottak, igen sokféleképpen értelmezik (McCabe 2005:86).

A turistát vizsgálva a turizmus kutatás is szembesült e komplexitással. A lassan milliárdos turistatömeg 'rendbetétele' a turizmus kutatás főszórában részletesen kidolgozott, körülményes tipológiákhoz, sőt, egyes értékelések szerint egyfajta „osztályozásmániához” vezetett (Franklin–Crang 2012:146–147). Mindeközben a kritikai gondolkodás módszertani eljárásaihoz igazodva a kritikai és kulturális turizmus kutatás a csoport peremvidékeire irányítva a figyelmét próbálja megérteni a csoport egészét szabályozó normákat és szabályokat, ideológiákat és praxisokat. Ebben a törekvésében a társadalom- és kultúraelmélet jelentős elméleti eszköztárat kínál. Nemcsak a hazai meghatározó diskurzusok nem használják azonban ezt¹, de a nemzetközi szakirodalom is megjegyzi, hogy e kultúraelméleti megalapozottságú megközelítések csekély hatást gyakorolnak saját diszkurzív közegükön kívül (Franklin–Crang 2012:145–147). A különböző kutatási megközelítések közötti párbeszéd megteremtésére remek esélyt kínál az, ha áttekintjük, hogyan alakult át a turista laikus és tudományos koncepciója az elmúlt száz másfél évszázadban. Az önmagukat nem turistaként azonosító utazók turizmusról és utazásról alkotott elképzelése és ennek a XIX. század végére visszanyúló eredete átfogó, a társadalom és kultúra változására reflektáló keretbe helyezi napjaink turista koncepcióját. Ezen keret ismeretében nem meglepő, hogy miért lett divatos a turista alakja a késő modern társadalomkritikában. Az alábbi vázlatos áttekintés ezen szeparált diskurzusok turista koncepcióit kísérli

1 Például a Turizmus Akadémia 6. kötetének utazókkal foglalkozó fejezetében mindössze jelen szerző utal ezen eredményekre (Michalkó–Rátz 2013).

meg összekötni, rámutatva hogyan válhatott a turista identitása gyors leértékelődésén és bukásán keresztül a későmodern társadalom megértésének egyik kiemelkedő alakjává.

1. A sokszínű turista – klasszifikációs kísérletek

A nemzetközi turizmuskutatói irodalom Stanley Plog (1974), Eric Cohen (1974) és Valene Smith (1977) turistatipológiáit ismeri általában. A kritikai turizmuskutatók miközben elismeri, hogy ezek a klasszifikációk valamit hozzátektenek a turistákkal kapcsolatos ismereteinkhez, arra is felhívja figyelmet, hogy a turisták mélyebb megértését azért nem segítik elő. Peter Burns egyenesen azt állítja, hogy ha ez a fajta, sztereotipizálástól hemzsegő diskurzus nőkkkel vagy etnikai kisebbségekkel kapcsolatban fordulna elő, riasztóan szexista vagy rasszista megközelítésnek tünne (Burns 2005:40). Mégis, ezek, különösen Plog klasszifikációja mára a turizmuskutatók alapvető elemeivé, sőt, szinte szaknyelvi közhellyé váltak. A turisták tevékenysége vagy nemzeti hovatartozása alapján nem lehet határozottan elkülönülő csoportokat létrehozni. Ezen kategorizálási kísérletek sikertelensége miatt a tipológiával foglalkozó kutatás elsősorban a turista pszichikus jegyeit illetve a vendéglátó társadalommal kialakuló viszonyát helyezi a középpontba. Az idegenségre adott reakció és az otthonról hozott kulturális meghatározottság különítheti el a turisták különböző csoportjait (Michalkó 2004:54–55).

A turizmuskutatói irodalomban kevésbé ismert, hogy Vilhelm Aubert osloji professzor már az 1960-as évek közepén kidolgozott egy elnagyolt turistatipológiát. Aubert még a tevékenységük szerint szegmentálta a turistákat és hozta létre a vadonjáró turista, a napkereső turista, az emigráns turista, a műértő turista, az antiturista és a szervezett utazásokon résztvevő városnéző turista profilját (Jacobsen 2009:225–226). Stanley Plog ehhez képest már az idegenségre adott reakciót helyezte a középpontba. Plog modellje két véglet szélsőségei, az önmagát megbénító, ideges, nem éppen kalandvágó, ismerős helyeket felkereső pszichocentrikus utazó és az új dolgokat megtapasztalni akaró, magabiztos allocentrikus között helyezte el a turisták döntő többségét az inkább pszichocentrikus, a kiegyensúlyozott (midcentrikus) és az inkább allocentrikus kategóriákban. Plog 2001-ben átnevezte kategóriáit, a pszichocentrikust megbízhatóra (*dependable*), az allocentrikust merészre (*venturer*) cserélve. Ekkor szerinte az allocentrikusoknak megfelelő desztináció Nepál és Tibet volt, míg a pszichocentrikusokat Orlandóba vagy a napfényes tengerpartjáról ismert dél-karolinai Myrtle Beach-re küldte volna (Plog 2001:15–17). Plog klasszifikációját számos kritika érte. Ezek egy része az utazó változásáról és összetettségéről szólt, kiemelve, hogy minden ember egy kategóriába be nem szorítható, komplex entitás. A kritikák ezen iránya szerint előfordulhat, hogy adott utazó két különböző utazásán eltérő profilt mutat, illetve, hogy allocentrikus utazók is midcentrikussá vagy inkább pszichocentrikussá válhatnak, amikor anyagi vagy egyéb okok miatt változtatnak utazási szokásaikon. Ráadásul az utazási tapasztalat minden bizonnyal allocentrikusabbá tesz mindannyiunkat. A kritikák másik iránya külső körülményekre és a kutatási sajátosságokra koncentrált, kiemelve, hogy nagyon kevés empirikus adat támasztotta alá Plog elméletét, illetve, hogy modelljét az amerikai piacot vizsgálva alakította ki (a kritikához cf. Litvin 2006:245–46).

Erik Cohen szintén a hetvenes évekből eredő tipológiája az idegenséggel kapcsolatos reakciókat kombinálta a szervezettség fokával és így próbált rendet tenni a turisták nagy csoportjában. Az idegenségre adott reakció kapcsán kialakított négy profilt (szervezett tömegturista, egyéni tömegturista, felfedező, vándor) Cohen az utazás szervezettsége szerint két csoportba osztotta: intézményesült illetve nem intézményesült turistákra. Értelemszerűen a nem intézményesült felfedező illetve vándor kerül a turisztikai ipar szolgáltatásait és így próbál minél közelebb kerülni a helyiekhez. Az intézményesült, szervezett illetve egyéni tömegturisták nem utasítják el a turisztikai ipar szolgáltatásait (Cohen 1974). Cohen kutatásai során többször visszatért a turistatipológiák vizsgálatához. A vándorokkal kapcsolatos írásait vizsgálva Gladstone hívta fel a figyelmet arra, hogyan változott Cohen gondolkodása. Míg eleinte a vándorokat a másik kultúrára nyitott utazóként, a turisztikai ipar elleni forradalmárként, a tömegturista teljes ellentétéként ábrázolta, később finomodott megközelítése. Későbbi írásaiban már úgy jellemezte a vándort, mint aki elsősorban jól akarja magát érezni és magához hasonló emberekkel időt tölteni, de kevésbé fontos neki, hogy pontosan meg is értse, mi miért történik egy másik kultúrában. Önmagát némileg korrigálva ezzel gyakorlatilag csökkentette a korábban kiélezett ellentétet a tömegturista és a vándor között. Fenntartotta ugyan, hogy létezhet a vándor ideáltípusa, mégis a legtöbb vándort a tömegturista logikájára „tömeg vándorként” azonosította. Gladstone szerint Cohen vándorokról írt szövegei nem mentesek a moralizálástól (Gladstone 2005:106–107).

Az európai és hazai viszonyokra legjobban alkalmazhatónak Michalkó Valene Smith-nek a turisták motivációját és a meglátogatott kultúrával kialakított viszonyt a középpontba helyező turistatipológiáját tartja (Michalkó 2004:55). Smith szervezeten utazó típusai (a nem mindennapi turista, a majdnem tömegturista, a tömegturista, charterturista) mellett elkülöníti a tömegturizmust különböző módokon kerülni igyekvő elit illetve off-beat turistát. Tipológiája egyik szélső eleme a meglátogatott társadalomba beolvadni képes felfedező profilja. Smith szerint ezek definíció szerinti értelemben véve nem is turisták, inkább az antropológusok valamiféle távoli rokonai, akik aktív résztvevő megfigyelőként élnek a meglátogatott társadalomban (Smith 1977:8). Smith elejtett félmondata arról, hogy a felfedzők tulajdonképpen nem is turisták nemcsak arra utal, hogy ezek az utazók végső soron nem veszik igénybe, sőt kerülnek a turizmusipar szolgáltatásait. Ezen utazók saját önmeghatározásuk szerint, azaz az antropológia által émikusnak nevezett szempontból nem is turistaként definiálják magukat, sőt kifejezetten elutasítják ezt a meghatározást.

Mivel az antropológiát kiemelten érdekli kutatottjainak a világertelmezése, nem véletlen, hogy az antropológiai turista kutatások rendkívül sokat foglalkoztak ezen nem-turista turistákkal. A hátizsákos turistákat, felfedezőket, vándorokat elemző empirikus megalapozottságú tanulmányok sokasága jelent meg a cohen-i tipológia hatására (az irodalom áttekintéséhez cf. Maoz 2006). Az írárok visszatérő eleme a turista eme szélsőséges profiljának önmeghatározása, ahogyan azt többek között Pasi Hannonen írása is taglalja. Hannonen másfél éves dél-amerikai terepmunkáján próbálta megismerni a hátizsákos turistákat. Írásának címe, *Tourists are tourons and travelers are very different* egy magyarul nehezen visszaadható szójátékon keresztül mutatja be, hogy az általa megismert hátizsákos utazók egyfajta szellemileg retardált lényeknek tartották a turistákat. Hannonen

az időtartam, a szervezés módja, a tervezés stabilitása, a helyi kultúrához való alkalmazkodás, az erőforrások rendelkezésre állása és az utazás oka szerint tárt fel különbséget az általa utazónak nevezett csoport és a turisták között (Hannonen 2003). Bóna Enikő a legnagyobb kanapészörfös oldalt elemezve mutatott rá, hogy a kanapészörfben résztvevők nem egyszerűen csak az allocentrikus úti célokat kedvelik, de jól azonosítható egy sajátos norma- és ideológia-rendszer, amely definiálja, milyen a jó kanapészörfös. E „kanapészörfös lelkületnek” (couchsurfing-spirit) alapvető eleme, hogy az így utazók elkülönítik magukat a turistáktól (Bóna 2016). Ennek alapja a fogyasztói társadalom azon morális alapú kritikája, amelynek gyökerei a 60-as évek alternatív mozgalmaiban vannak. Az ingyenes szállás igénybevétele a kanapészörfösök felfogásában nemcsak egy másik ember intim világába és ezen keresztül egy másik kultúrába való autentikus betekintés, de a pénz kiiktatásával végső soron a világ jobbá tételének egy apró lépése is (Picard–Buchberger 2013:20–24). Ezt figyelembe véve nem meglepő, hogy a kanapészörf egyes kutatásokban a későmodern individuuum turizmustól elsöre távolinak tűnő önkeresési praxisai közé illeszkedhet (Dobroka 2016). Bár a kanapészörf imázsába mélyen beépült ez a moralizáló, kiegyenlítő attitűd, Picard kiemeli a jelenség Európára, Amerikára és Ausztráliára limitált kozmopolitizmusát, aminek következtében a másság megragadására szolgáló olyan koncepciók, mint például az egzotikum e kulturális háttérből, e turista tekintetből erednek (Picard–Buchberger 2013:17–19).

Mindeközben egyes kritikai megközelítések egy alapvető, ontológiai szkepszist is megfogalmaznak a turista koncepciók és klasszifikációk finomításával elfoglalt turizmuskutatást vizsgálva. Vajon létezik-e a turista, a turistaság fogalma a turisták fejében? McCabe hívja fel a figyelmet, hogy a klasszifikációkon túltekintve a turisták rendkívül sokféle módon hivatkoznak a tudomány által turistának tartott önmagukra és tevékenységükre. Ezek között természetesen gyakran előfordulnak a hátizsákos vagy kanapészörfös kutatások által már felmutatott tudatos, anti-turista identitáspozíciók. Ezen túltekintve azonban McCabe nemcsak arra hoz példát, hogy adminisztratív helyzetekben (vízum igénylés, határátlépés) milyen könnyen fogadják el az úton lévők a turista kategóriáját, hanem olyan kontextusokat is felmutat, amikor a turista minden negatív, morálisan elítélt tartalmával is turistaként identifikálja magát. Sőt, olyant is bemutat amikor a felsőbbrendű, önmagát utazóként meghatározó anti-turista kritikájaként az utazók majd-hogynem büszkén vállalják „csak turista” voltukat. A turista laikus koncepciójának megértéséhez feltétlenül szükséges megvizsgálni ezeket a klasszifikációinkba talán kevésbé illő, de fölöttébb autentikus önértelmezéseket (McCabe 2005:96–100).

2. A turista identitás hanyatlása

A felszínes, élményhajhászó, szuvenírgyűjtő tömegturistáról szóló képzethalmaz meglehetősen régóta, szinte a turista megjelenésétől közöttünk él. Mark Twain *The Innocents Abroad or the New Pilgrims' Progress* című művében viszonylag korán, már 1867-ben szórakoztatóan és emlékezetesen, saját utazási tapasztalatai alapján mutatta be ezt a profilt (Twain 1964). Saját honfitársait Európában látva a filozófus Henry James sokkal kevésbé

volt elnéző. James ugyan maga is rendkívül szeretett utazni és meg is írta úti élményeit, mégis 1869-ben így fakadt ki az amerikai turistáról: „Egy kifejezéssel tudnám leírni őket közönségesek, közönségesek, közönségesek. [...] A kultúra teljes és megdöbbentő hiánya az, ami meglep az egyszerű amerikai utazót látva.” (Lamster 2006:151) James szerint az amerikai turisták minden látottat amerikai dolgokhoz hasonlítanak, és nem tudják, de nem is törődnek azzal, vajon viselkedésük nyomán mit gondolnak róluk az európaiak (Levenstein 1998:183). Ahogy Edwards rámutat, James valójában magát utazónak, a többi utazót pedig turistának tartotta és ezzel maga is közreműködött a turista megjelenése óta tartó és egyre mélyülő világfelosztásban, amely az úton lévőknek *igaz és atletikus utazók-ra* illetve *felszínés és elkényelmesedett turistákra* választotta szét (Edwards 1998:66).

Számos elemzés feltárta, hogy a turista negatív képzetének ilyen korai megjelenése végső soron a XIX. század végi társadalmi és technológiai változások következménye. Köstlin szerint korábban csak az utazási körülményeket kritizálták az utazók, ám ezek gyors fejlődésével a kritika más irányba fordult: a polgárság utazóvá válásával az addig exkluzív körülmények között, saját társaságában utazó elit viszolygását, döbbenetét hallhatjuk a XIX. század végétől a tömegutazásokkal kapcsolatos kritikában. Köstlin röviden be is mutatja melyek az „ádáz” tömegturizmus jellemzői: „rövid időintervallum, gyors közlekedés, ‘nevezetességek’ hajszolása, szellemi előkészületek hiánya, emléktárgyak és képeslapok vásárlása, hangos kíváncsiszkodás, fölényeskedés és a fényképezőgép állandó kattogatása” (Köstlin 1996:122). A tömegturizmus kritikusaiknak e krédója vajmi keveset változott az elmúlt majd másfélszáz év alatt, sőt, újabb árnyalatokkal ’gazdagodik’ a felületes turista képe. Elég talán itt arra a fentebb már idézett, turistákon belüli kényes elkülönülésekre utalnunk, ahogyan a hátizsákos ’felfedező’ tudatosan és hangsúlyozottan különbözteti meg magát a turistáktól. A turizmusról kialakuló képzetet egy további jelentésréteggel terheli az ún. „sötét turizmus” („dark tourism”), a katasztrófák, merényletek helyszínét látványosságként kezelő turizmus megjelenése a tömegkommunikációban. A médiareprezentációin keresztül széles körben ismert és morálisan elítélt Délkelet-Ázsiába irányuló szexturizmus tovább erősíti a turizmusról kialakult negatív képzetet. A turista *jelentés-feltöltődése*, ahogy láthatjuk, több mint egy évszázada tart.

Nem véletlen, hogy a jelenséget tágabb kultúratudományi összefüggésben szemlélő első nagyhatású kritikai olvasat eredetében a modernitáshoz köti immár az egész rendszert, a turizmust. Egy felszínés új kor egyik eluralkodó beteges szimptomájaként mutatta be Daniel Boorstin a turizmust 1961-ben (Boorstin 1975). Boorstin a tömeges turizmus kezdetét is a XIX. század közepére datálja és konkrét jellemzőkhöz köti: „Valamikor a múlt [XIX.] század közepe után ... a külföldi utazások jellemzői ... változni kezdtek. ... Korábban az utazás hosszú tervezést, nagy kiadásokat és komoly időbefektetést igényelt. Sőt, az egészség vagy akár az élet kockázatásával járt. Az utazó aktív volt. Mostanára passzív lett. Atletikus gyakorlat helyett az utazás a szemlélődés sportjává vált. ... Az utazó aktív volt, buzgón indult más népek, kalandok, élmények keresésére. A turista azonban passzív, elvárja, hogy érdekes dolgok történjenek vele.” (Boorstin 1975:84–85).

A passzívvá váló utazót Boorstin érvelésében egy homogén, minden lokális jellemzőtől megfosztott rendszer, a turizmusipar szolgálja ki. E rendszer ráadásul a turista célpontját, a látványosságokat is átalakítja: „E ’látványosságok’ gondosan kitalált közvetett

élményt kínálnak, egy utánezatot, amit ott lehet elfogyasztani, ahol az eredeti egyébként ingyen lenne. Ez arra kínál lehetőséget az utazónak, hogy semmiképpen se kerüljön kapcsolatba más népekkel miközben megetekinti őket.” (Boorstin 1975:99). A gondolatmenet szerint a turizmus nemcsak a valóságot zárja el tőlünk, de megváltoztatja magát a turistát is, aki „ritkán szereti az idegen kultúra autentikus termékét, sokkal inkább saját provinciális elvárásait” (Boorstin 1975:106). Boorstin szövegében a turizmus ellentétéként az utazás illetve szakrális társfogalma, a zárandoklat jelenik meg.

Boorstinnál a turista, a turizmusipar és a látnivaló hármassága egyaránt a másolatot, a mesterségest preferálja. A turizmusipar megteremti a látványosságot, ami már csak indirekt kapcsolatban van az autentikus helyi jelenséggel, a turista pedig konformitása miatt végletesen beleszeret e másolatba és elfordul az eredetitől, még akkor is, ha az elérhető lenne számára. Boorstin a turizmust olyan rendszerként vázolja fel, amely mindenképpen megakadályozza az eredeti jelenségek közvetlen megtapasztalását. Megközelítésében tehát a turista egy talmi, számára létrehozott rendszerben bolyong és esélye sincs arra, hogy az ígért és remélt, otthon megálmódott célját, az autentikus látnivalót megtalálja.

3. A turista mint a késő modern individuum allegóriája

A turista fentiekben bemutatott negatív képzetét állandóan végigkíséri egy pozitív ellentétpár, az utazó vagy a zárandok. A konfrontálódó képzetek sokszor olyan szimbolikus, allegorikus jelentésmezőben jelennek meg, mely nemcsak az utazás két eltérő formájaként emeli ki a turizmust és a zárandoklatot, de sokkal többről kívánnak beszélni. A zárandok-és turista-allegóriák idő- és térhatárokat átlépve használják az utazás különböző formáit a világ értelmezésére, a világról szerzett tapasztalatok és ezek nyomán támadó gondolatok artikulálására. A legrégebb zárandok-allegória az európai kultúrában az egyéni emberi életet hasonlítja egy zárandokúthoz. Ez a gondolatkör az emberi életet mint itt, a Földön hosszú, fáradságos, lelket próbáló „vándorlást”, egyfajta zárandoklatot értelmezi. E vándorlásnak van ugyan célja, mégpedig a tökéletességre való eljutás, de az ember teremtése óta adott hiányosságai, botlásai miatt ez itt a földön nem érhető el. Az allegória eredete minden bizonnyal a túlvilágról való keresztény tanításban gyökerezik, mely a halál előtti földi étellel a tökéletes túlvilágit állítja szembe. Ebben az összehasonlításban a földi élet csak fáradságos vándorlás, aszketikus, lemondásokkal teli zárandoklat lehet. A zárandok allegóriája így illik nemcsak a keresztény hívőre, de azok közösségére, az Egyházra is.

A II. Vatikáni Zsinat *Lumen Gentium* kezdetű, az Egyházról szóló konstitúciója részletesen kifejtette az Egyház zárandok voltáról szóló tanítást. Eszerint Krisztus földi áldozatával „Elérkezett tehát már hozzánk az idők vége (vö. 1Kor 10, 11), és e világ megújítása visszavonhatatlanul meg van alapozva, s ebben a látható világban valamiképpen elővételezve is van: ugyanis az Egyházat már a földön igazi, bár még nem tökéletes szentség ékesíti. Amíg azonban nem lesz új ég és új föld, melyekben igazságosság lakik (vö. 2Pt 3, 13), addig a zárandok Egyház szentségeiben és intézményeiben, melyek ehhez a történelmi időhöz tartoznak, e világ mulandó alakját hordozza, és maga is ott él a teremtett dolgok között, melyek mindmáig sőhajtoznak és vajúdnak, és várják Isten fiainak megnyilvánu-

lását (vö. Róm 8, 19–22).” (Lumen Gentium 1964, VII/48., kiemelés P.B.). Világos tehát, hogy az isteni eredetű és ezért tökéletességet hordozó egyház hibás, földi vonásaira utal a tanítás a „zarándok Egyház” allegóriájával. A földi kötöttségekkel mégis égi üzenettel létező egyház kettőssége napjainkig rendkívüli hatással van az európai kultúra gondolkodására, önkifejezésére. Olyan allegorikus keret nyílt meg ezzel, mely napjainkban is, Umberto Eco *A rózsza neve* című regényétől Walter M. Miller Jr. *Hozsanna Néked, Leibowitz!* című művéig alapvető értelmezési keretként szolgál.

A zarándok ilyen módon elbotló, de tökéletességre törekvő, túlvilági vízióval vándorló alakja mellé a modern társadalom feletti késő modern frusztráció párosította a turista allegóriáját és egyben alter egoját. Zygmunt Bauman számos írásában (többek között 1996, 1999) a napjaink társadalmában megfigyelhető fragmentálódás, dezintegrálódás és szubjektivizmus mindennapi életben való megjelenését próbálja meg tetten érni. Bauman a modern és a posztmodern ember identitásának bemutatására használja a zarándok, turista és a csavargó allegóriáját. A zarándokot a modernitás idejére helyezi: a fejlődésben töretlenül hívó, annak irányát világosan látó, stabil idő- és térképpzel rendelkező, egy életen át tartó identitást építő XIX. századi, XX. század eleji embert írja le ezzel a képzzel. Vele szemben a turista allegóriájával jellemzi a posztmodern ember identitását, úgy írva le azt, mint egy elköteleződéseket kerülő, a szilárd identitást veszélynek érző egyént. Véleménye szerint „A turista alakja az ilyen elkerülés foglalata.” A turista leírása Baumannál nagymértékben táplálkozik a korábban bemutatott, a modernitás óta fejlődő turista-képzetből, miközben nyilván nem a turista vizsgálódása tárgya. Úgy véli, a turistát és a késő modern embert az jellemzi, hogy valójában nem tartozik a helyhez, amelyet meglátogat, tartja a távolságot. Szövegeiben világossá teszi, hogy a zarándokkal szemben a turista tulajdonképpen nem akar megérkezni valahova, „mivel az életút végén nem integet a cél, amely azt állomássá tehetné.” (Bauman 1999)

Bauman ezen identitás bizonytalanság alapjának a környező világot tekinti. A zarándok allegóriájára visszautalva szándékosan vallási áthallásokkal teli szöveget alkot, amikor arról ír, hogyan szűntek meg a szent és állandó értékek illetve hogyan változnak az értékek szemvillanásnyi idő alatt. Mielőtt azonban Bauman szövegét moralizálónak éreznék és az igaznak lefestett zarándoklétre vágyakoznánk, nem hagy kétséget afelől, hogy ez lehetetlen. „Egy ilyen világban úgy lehet felölteni és levetni az identitást, mint egy kosztűmöt. ... posztmodern társadalmunkban valamennyien úton vagyunk.” (Bauman 1999).

4. „Magyar vagyok, nem turista”

Írásomban egymástól meglehetősen távoli diskurzusokat kívántam vázlatosan összekötni. A nemzetközi kutatások szerint a turisták száma az elmúlt évtizedben is töretlenül emelkedett. Éppen ezért nem meglepő, hogy az ebben a tömegben rendet tenni igyekvő turista tipológiák napjainkban is a turizmuskutatás ismert, sokat idézett témái. A turisták elképesztő száma ellenére mégis nem ritkák az olyan kontextusok, amikor a turista nem vágyott vagy elfogadott profil. Az elterjedt pólófelirat: „Magyar vagyok, nem turista” jó példája annak, hogy a turista kétes identitása nagyon könnyen felidézhető széles társadal-

mi csoportoknak bizonyos kontextusokban. A póló napjainkban kedvelt viselet a radikális fiatalok körében. Ugyanakkor a benne megfogalmazódó kijelentés többlettartalma, a hazájában otthon lévő (= magyar) ellentétéként megjelenő turista itt legalábbis az 'idegen' és talán az 'értetlen' jelentését olvasztja magába. A felirat frappáns állásfoglalás volta miatt számos punk zenekar szövegében is megtalálható, bár egyesek a P-Mobil zenekarig vezetik vissza. Írásomban azt próbáltam meg bemutatni, hogy a sokszínű turista megértéséhez fontos jelentés feltöltődés milyen korai jelenség, hogy hogyan lett egyfajta 'kétes' identitás a turista illetve hogy jelentése olyan gazdag, hogy a kortárs társadalomelméleti szövegek is szívesen használják profilját. Az idézett pólófelirat ugyan csak egy sporadikus megfigyelés, mégis e komplex, gazdag és összetett jelentés jó példája. A póló feliratára került turista a magyarral ellentétbe állítva akár a 'hazátlan', a 'nem szívesen látott' többletjelentését is magába olvaszthatja, így éppen ellentétébe fordítva a turisták és vendéglátók ideálisan elképzelt jó viszonyát. A turista alakjához kapcsolt kiterjedt szimbolikus jelentéstartalom példázására álljon itt zárásként annak a pólónak a felirata, amelyet a 2004-es állampolgársági népszavazásra emlékezve Bajnai Gordon kapott ajándékba 2013-ban a jobboldali Erdélyi Magyar Ifjak egyesülettől Kolozsváron: „Turista vagyok, nem magyar”.

Irodalom

- Bauman, Z. (1996): From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. In Hall, S. and P. Du Gay (eds.): *Questions of Cultural Identity*. London, Sage, pp. 19–36.
- Bauman, Z. (1999): Turisták és vagabundok. A posztmodern kor hősei és áldozatai. *Lettre International* 35.
- Bóna, E. (2016): Utazási ideológiák mediális formálódása. *Replika* 96-97(1-2): 133–147.
- Boorstin, D. J. (1975): *The Image: a Guide to Pseudo-events in America*. New York, Atheneum.
- Burns, P. (2005): *An introduction to tourism and anthropology*. Routledge, New York.
- Cohen, E. (1974): Who is a Tourist? A Conceptual Classification. *Sociological Review* 22(4): 527–55.
- Dobroka, A. (2016): A későmodern csavargó filozófiája. Önismeretkeresés az utazás és a fogyasztás kritikája által. In Bódi J.–Maksa Gy.–Szijártó Zs. (szerk.): *Médiakutatás és mindennapi élet*. Budapest–Pécs, Gondolat–PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, pp. 137–154.
- Edwards, J. D. (1998): Henry James's „Alien” New York: Gender and Race in The American Scene. *American Studies International February* 36(1): 66–80.
- Franklin, A.–Crang, M. (2012): Válságban a turizmus- és utazáselmélet. In Bódi J.–Pusztai B. (szerk.): *Túl a turistatekinteten. A turizmus kritikai és kultúratudományi perspektívái*. Budapest–Pécs–Szeged, Gondolat–PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék–SZTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, pp. 145–169.
- Gladstone, D. L. (2005): *From Pilgrimage to Package Tour: Travel and Tourism in the Third World*. Routledge, New York.

- Hannonen, P. (2003): “Tourists are Tourons and Travellers are Very Different”: How Mainstream Tourists and Budget Travellers are Seen by Backpackers. *Acta Ethnographica Hungarica* 48(1-2): 161–172.
- Jacobsen, J. S. (2009): Early Tourism Research in Scandinavia In Dann, G. M. S.–Parrinello, G. L. (eds.): *The Sociology of Tourism European Origins and Developments*. Emerald Group Publishing, Bingley, pp. 221–243.
- Köstlin, K. (1996): Utazás, régiók, modernség. *Café Babel* 22(4): 117–124.
- Lamster, M. (2006): *Spalding’s World Tour. The Epic Adventure that Took Baseball Around the Globe – And Made it America’s Game*. New York, PublicAffairs.
- Levenstein, H. (1998): *Seductive Journey: American Tourists in France from Jefferson to the Jazz Age*. London, University of Chicago Press.
- Litvin, S. W. (2006): Revisiting Plog’s Model of Allocentricity and Psychocentricity One More Time. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly* 47(3): 245–253.
- Lumen G. (1964): A II. Vatikáni Zsinat Lumen Gentium kezdetű dogmatikus konstitúciója az Egyházzról (<http://www.katolikus.hu/zsinat/lg.html>) [2016 január]
- McCabe, S. (2005): Who is a tourist? A critical review. *Tourist Studies* 5(1): 85–106.
- Maoz, D. (2006): Backpackers’ motivations: The Role of Culture and Nationality. *Annals of Tourism Research* 34(1): 122–140.
- Michalkó, G. (2004): *A turizmuselmélet alapjai*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola.
- Picard, D.–Buchberger, S. (2013): Introduction: Couchsurfing in Lisbon, Tunis and Brisbane. In Picard, D.–Buchberger, S. (eds.): *Couchsurfing Cosmopolitanisms. Can Tourism Make a Better World?* Bielfeld, Trascript Verlag, pp. 9–43.
- Plog, S. (1974): Why destinations areas rise and fall in popularity. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly* 14(4): 55–58.
- Plog, S. (2001): Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity. An Update of a Cornell Quaterly Classic. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly* 42(3): 13–24.
- Smith, V. (1977): Introduction. In: Smith, V.L. (eds.): *Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, pp. 1–15.
- Twain, M. (1964): *The innocents abroad or the new pilgrims’ progress. Being some account of the steamship Quaker City’s pleasure excursion to Europe and the Holy Land*. New York, Bantam Books.